

Enis Omerović

## GLOBALIZACIJA I TERORIZAM

## GLOBALISATION AND TERRORISM

### **Sažetak**

*Ponor sistema vrijednosti jedne kulture nastaje kada proces globalizacije dobije svoj drugi smisao. Kada se globalizacija pretvori u različite forme imperijalizma i dominacije moćnijih, nastaju masovna kršenja ljudskih prava kao odgovor na svekolike promjene. Država je prinuđena u novim uvjetima odnosa jačati svoj represivni aparat kako bi se zaštitila od potencijalnog terorističkog udara. Teroristički napadi su većim dijelom posljedica pogrešnog poimanja i/ili pogrešnog djelovanja procesa globalizacije. Terorizam u napadu na državu modernoga doba predstavlja sve lošiji svjetski odgovor na globalizaciju kao društveni fenomen koji se počeo uveliko razvijati u 20. stoljeću.*

**Ključne riječi:** globalizacija, terorizam, država, kršenje ljudskih prava

### **Summary**

*Abyss of the system of values in one culture arises when the process of globalization get a different sense. Once globalization acquires different forms of imperialism and domination of the more powerful, mass human rights violations arise as an answer to the different changes. In the new environment, a state is forced to strengthen its repressive apparatus in order to protect itself from*

*potential terrorist attacks. Terrorist attacks are mostly the consequence of a wrong concept and/or wrong effect of the globalization process. Terrorist attacks against a modern state are a sign of deteriorating capability of the world to deal with globalization as a social phenomenon, which started developing in the 20<sup>th</sup> century.*

**Key words:** *globalization, terrorism, state, human rights violation*

Problem međunarodnog terorizma kontinuirano je aktualan kako na međunarodnoj razini tako i na razini Bosne i Hercegovine. Postoji bojazan, opravdana ili neopravdana, da je naša zemlja pogodna platforma za razvijanje i uobličavanje ideje o međunarodnom terorizmu. Bosna i Hercegovina je, naime, geostrateški pozicionirana na politički osjetljivom području u Evropi, nalazeći se istovremeno na balkanskim rutama svih oblika organiziranog kriminala. Druga otežavajuća okolnost je trenutna ekonomsko-politička situacija u Bosni i Hercegovini, koja nije sjajna i koja može biti jedan od elemenata usporavanja razvoja kapaciteta u kontekstu antiterorističke borbe, dok je trenutna državna infrastruktura za borbu protiv terorizma skromno razvijena. S druge strane, sistem ljudskih prava je u velikoj mjeri korigiran zahvaljujući rastućim incidencijama terorističkih aktivnosti, sa dakako sveprisutnim uništavanjem temeljnih ljudskih vrijednosti i sloboda. Pravo na slobodu kretanja se sve više ograničava. Prisutno je i iritantno zadiranje u privatni život, uz predočeno objašnjenje da su nacionalna sigurnost i javni interes važniji od prava pojedinca. Kamere za praćenje se danas nalaze na mnogim javnim mjestima. Metroi, željeznički i autobusni kolodvori, zračne luke, autoputevi, banke, državne službe i uprave. Države nisu samo obazrive, one se uistinu boje za svoju vlastitu sigurnost i sigurnost svojih građana. U cijeloj toj zbrci u konstelaciji odnosa i jačanju mjera nacionalne sigurnosti nejasno je do koje granice država ide, ne bi li imala i održala sigurnost svojih građana i svoga teritorija na zavidnoj razini. Koje su mjere i sredstva predviđeni za očuvanje mira o pozitivnim posljedicama sve prisutnijeg društvenog procesa – procesa globalizacije? No, globalizacija, politička, ekonomska i svaka

druga, zasigurno ima svoje pošasti. Jedna od njih je i međunarodni terorizam. Odnosno, ako postavimo stvari u inverziji, jedan od uzroka međunarodnog terorizma svakako se pripisuje rastućem trendu svih procesa globalizacije.

Prema tome, cilj ovoga rada je dovesti u neraskidivu vezu globalizaciju i terorizam kao dvije društvene pojave. Naime, u društvenim naukama opće je shvatanje da sve društvene pojave nastaju u određenim prirodnim, društvenim i političkim uvjetima. Da bi se globalizacija i terorizam smatrali za društvenu pojavu, oni se najprije moraju, kao takvi, manifestirati u društvu, dok, istovremeno, moraju biti prepoznatljivi, imati svoje opće i posebne karakteristike koje ih odvajaju od drugih društvenih pojava i njihovih manifestacijskih oblika.

Globalizacija je, kako navodi Ćazim Sadiković, „proces intenzivnog korištenja rezultata ubrzanog naučno-tehničkog razvoja u svrhu ekspanzije velikih korporacija i država kojima pripadaju“<sup>1</sup>, odnosno to je proces koji karakterizira postojanje globalnih ekonomskih, pravnih, političkih, kulturnih, pa i ekološki uzajamnih povezanosti i tokova koji čine nevažnim postojeće granice i međe. Ono u svojoj srži znači odvijanje, predstavlja jedan dinamizam, kretanje koje može biti sporije ili brže, ovisno o brzini integriranja ljudi i društava u planetarne tokove. Globalizacija, s druge strane, neprestano dovodi do dubokih promjena i velikih kretanja u globalnome društvu. Radi se, naime, o procesu koji finansijskim i proizvodnim nitima uvezuje planetu, stvarajući pritom brojne negativne posljedice kako za običnog čovjeka tako i za pokretačke snage sve veće globalne povezanosti. Ubrzano dolazi do stvaranja klime u kojoj dominaciju autonomno posjeduje jači i moćniji u globaliziranome svjetskom društvu.

Međutim, intencija ovoga rada nije u proklamiranju pozitivnih efekata globalizacije, kojih svakako ima – kao što je mišljenje da globalizacija, naime, predstavlja višedimenzionalan niz društvenih procesa koji doprinose da svijet sve više postaje međuovisno mjesto koje povećava šanse ljudi da prepoznaju i priznaju svoja zajednička

---

<sup>1</sup> Ćazim Sadiković, *Ljudska prava na udaru globalizacije*, Centar za sigurnosne studije – BiH, Sarajevo, 2006, strana iii.

ljudska svojstva – niti u traženju uzroka i ispitivanju dinamike toka globalizacije, već u prepoznavanju i ispitivanju negativnih aspekata procesa globalizacije, koji se, *inter alia*, ogleda i u povećanoj terorističkoj aktivnosti u svijetu. Okrenuto s druge strane, može se reći da su terorističke aktivnosti u svijetu proporcionalne ubrzanju procesa globalizacije jer su tenzije između snaga partikularizma i univerzalizma dostigle takav nivo samo zato što se međuovisnost, koja ne može povezati lokalno s globalnim, povećava brže nego ikada dosad u historiji. Uspon međunarodnih terorističkih organizacija predstavlja jednu od sveprisutnih manifestacija globalizacije koje nepovratno oblikuju sijaset nasilnih reakcija protiv ove društvene pojave.

Neželjeni efekti globalizacije ogledaju se u destabilizaciji svjetskog društva, otežanoj kontroli tržišnih kretanja, povećavanju političkih tenzija, sve oštrijoj i istančanijoj podjeli razvijenih i nerazvijenih zemalja, koncentraciji svjetskog bogatstva u rukama malobrojnih, stvaranju prikrivenih ili neprikrivenih svjetskih oligarhija, poremećaju u razvoju ljudskih prava, poremećaju sistema vrijednosti i dosadašnjih prioriteta u razvoju kako individue tako i u razvoju jednoga društva u cijelosti.

S pojavom globalizacije dolazi do stvaranja kako svjetskog političko-pravnog poretka tako i do univerzalnosti ljudskih prava i normi ponašanja, odnosno do univerzalnosti pravnih normi. Pojednostavljeno, jedan od ciljeva globalizacije je stvaranje transnacionalnog prava. Međutim, globalizacija ljudskih prava, pravnih normi i standarda međunarodnoga općenja ne prati ekonomsku globalizaciju. Postoji velika razlika između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju jer se globalizacijom siromaštvo uopće ne smanjuje – naprotiv, kako fakti indiciraju, ono se sve više i više povećava. Vjerovalo se da će globalizacija značiti jednakost u životnim uvjetima, jednakost u standardu života, jednakost u pristupu izvorima na cijeloj planeti. Međutim, globalizacija izaziva nuspojave – ovaj se proces nerijetko preokreće u svoju suprotnost, doprinoseći nastanku i razvoju kontraefekta globalizacije – što je predstavljeno u krizi identiteta manjinskih naroda, dominaciji bogatih, jačih i većih društava nad slabijim, razbijanju nacionalnih ekonomija, uništavanju kulturne raznolikosti, uništavanju razlika, uništavanju nacionalnih oznaka jednog naroda. Sve navedeno predstavlja vid-

ljive manifestacijske znake kako individualne krize identiteta – krize pojedinca unutar siromašnog društva – tako i kolektivne krize identiteta.

U ovakvim postavkama stvari sve se više postavlja pitanje postoji li uopće međunarodni legalizam i pravedni međunarodni političko-pravni poredak. Ovo stoga što se međunarodno pravo ne stvara i ne primjenjuje na sve države odnosno na sve subjekte međunarodnog prava podjednako. Postoje, nazovimo, sile u svijetu (u međunarodnoj zajednici) koje se ponekada ne ponašaju po međunarodnim uzusima, koje ne prihvaćaju zajedničke standarde kontrole moći i interesa. Te sile imaju svoju vlastitu moć, koja se nerijetko stavlja izvan međunarodne moći i kontrole. Pojedine svjetske sile žele same kontrolirati svjetski sistem postavke stvari i konstelacije odnosa, gdje se pod svjetskim sistemom prvenstveno misli na međunarodne tokove novca i kapitala. Nerijetko svjetski moćnici, koji stoje iza dobro organiziranog državnog aparata, pribjegavajući primjeni svoje vlastite sile, nameću svoj društveno-pravni i političko-pravni poredak, kao i svoje društveno i pravno shvaćanje pojedinih prirodnih i društvenih zakonitosti.

Globalizacija je tako postala opća, svuda prisutna i univerzalna, dok je razvoj ljudskih prava i na tomu razvijenih pravnih pravila ponašanja, postao fragmentaran. Ovakav razvoj globalnoga kapitalističkog sistema doveo je ne samo do velikog revolucionarnog napretka proizvodnje, bankarstva, transporta, komunikacija, medija nego i do velikih političkih, socijalnih, civilizacijskih i drugih promjena u svijetu. S pravnoteorijskog aspekta govoreći, globalizacija uzdrnava dosadašnji pojam i shvaćanje pravne države kao države koja je zasnovana na vladavini prava, s vrlo istančanim i tananim socijalnim elementima.

Kada okrenemo globalizaciju ka terorizmu, možemo vidjeti da kroz proces globalizacije dolazi do svih pojavnih oblika terorizma. Nadalje, zbog terorizma dolazi i do restrikcije odnosno ograničenja pojedinih ljudskih prava i sloboda, kao što su prvenstveno pravo na privatnost i slobodu kretanja. U konačnici, globalizacija prijeti ostvarivanju mogućnosti države da osigura sigurnost za svoje građane, jer terorizam u najvećoj mjeri operira i proizvodi rezultate kroz postojanje subjektivnog psihološkog pritiska i straha na strani

građana. Terorizam je, tako, i društvena pojava i proces koji je okarakteriziran organizacijom, planiranjem, ciljem, efektom, oblikom i metodom. U nastavku teksta terorizam je objašnjen prvenstveno kao pravni institut, odnosno kao institut međunarodnog prava, jer ćemo pojavu terorizma promatrati s međunarodnopravnog aspekta, a sve za potrebe ovoga rada.

### **Terorizam – institut međunarodnoga prava**

*Da li je terorizam teror ili rat? Da li može postojati rat protiv terorizma ako terorizam, sam po sebi, ne predstavlja rat?*

Prema jednoj definiciji *terorizam* je smišljena upotreba protupravnog nasilja ili prijetnje protupravnim nasiljem radi usađivanja *straha*, s namjerom prisiljavanja ili zastrašivanja *vlasti* ili *društva* kako bi se postigli ciljevi koji su općenito politički, vjerski ili ideološki. Iz navedene definicije ćemo izvesti nekoliko pojmova. Prvenstveno se radi o prikazu pojma *protupravno nasilje*. Postavlja se pitanje šta predstavlja zakonito nasilje ako već govorimo o pojmu nezakonitoga. Zakonito nasilje bi, naprimjer, mogla biti upotreba sile u samoodbrani temeljem člana 51 Povelje Ujedinjenih naroda, ili, pak, upotreba oružane akcije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda temeljem člana 42 navedene povelje. Zakonita upotreba nasilja moglo bi biti i vođenje rata u odbrambeno-oslobodilačke svrhe. S druge strane, analogno zaključeno, nezakonito nasilje je nasilje koje predstavlja prekoračenje samoodbrane temeljem člana 51 Povelje, upotreba nasilja protivno osnovnim načelima međunarodnog prava koja su sadržana u Deklaraciji Generalne skupštine Ujedinjenih naroda iz 1970. godine, upotreba nasilja bez usvajanja potvrdne rezolucije Vijeća sigurnosti, ili, pak, vođenje agresorskih i imperijalističkih ratova. Očigledno je iz novije terorističke svjetske prakse da su ciljevi terorističkih akata usmjereni protiv državne vlasti, odnosno aktualne državne politike ili politike regionalnih organizacija, a s ciljem zastrašivanja odnosno podriivanja vojno-političkih temelja državne sigurnosti. Nažalost, sredstva koja se koriste u terorističkim napadima pogađaju uglavnom civilne ciljeve, nanoseći na taj način velike gubitke nevinih građana napadnute države. Još jedna, ne manje važna karakteristika terorizma, sadržana je u razrješavanju

misterije: da li terorizam predstavlja oružani napad na jednu državu kako bi odnosna država mogla primjereno na napad odgovoriti upotrebom vojne sile? Ta će nedoumica biti jako važna u dijelu u kojem budemo govorili o otetom civilnom zrakoplovu kao meti državnog zakonitog nasilja.

Za ciljeve ovoga članka, terorističke aktivnosti se mogu opisati i kao akti nasilja koji imaju za cilj kreiranje klime terora i straha unutar jednoga društva gdje politička, religijska ili pak ideološka motivacija nije nužna da bi se jedan akt okarakterizirao kao teroristički.

Neki naučnici tvrde da je termin terorizam nastao još u vrijeme Francuske revolucije 1789. godine, dok većina istraživača terorizma prihvata stav da je terorizam započet u prvome vijeku u Judeji.<sup>2</sup> Međutim, može se tvrditi da su pojave terorizma nastale i ranije, a pitanje njegovog formalnog nastanka samo je stvar prve zabilježbe i interpretiranja tih događaja, jer esencija terorizma nije u ratovanju i vođenju kontinuiranih i neprekidnih borbenih djelovanja nego upravo u negaciji takve borbe. Terorističke mete bivaju napadnute prvenstveno na način koji inhibira svaku samoodbranu napadnutoga. Ono što karakterizira teroriste nije samo spremnost da izvrše napad na selektirane i unaprijed određene mete, nego da se u vrlo kratkom trenutku odluče na napad nasumičnih meta. Naime, od 1900. godine u manjoj ili većoj mjeri su se mijenjali kako motivi i strategije terorističkog napada tako i aplicirano oružje terorista. Mnoge terorističke grupe se predstavljaju kao političke organizacije koje nemaju vojnu strategiju. Imaju samo politički program rada i k tome političku strategiju općeg i posebnog djelovanja. Nekada je terorizam, kako ističe Bakir Alispahić, „predstavljao grupu pobunjenika koji su imali podršku nekih političkih stranaka, kao što su bili irski i ruski revolucionarni pokreti 1900. godine“.<sup>3</sup> Globalni razvoj tehnike, planetarna mogućnost pristupa sredstvima za pravljenje eksploziva, velika brzina toka informacija dovest će do pojave *pojedinaca* koji će sami moći izvoditi terorističke napade.

<sup>2</sup> Pogledati više: Bakir Alispahić, *Terorizam – šta je to?*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007, str. 132-133.

<sup>3</sup> Ibidem, str. 133.

Primjetna je sve veća dostupnost nekonvencionalnih sredstava naoružanja, kao što je hemijsko, biološko, pa i nuklearno naoružanje, koja mogu dovesti do velikog broja nevinih žrtava, ogromne štete i nesagledivih političkih, vojnih i ekonomskih posljedica u bližoj ili daljnjoj budućnosti. Zbog globalnog umrežavanja i razvoja interneta, pored nuklearnog, biološkog i hemijskog terorizma, na velika vrata ulazi i terorizam *novoga doba*. Radi se prvenstveno o kompjuterskom terorizmu, u vidu kompjuterskih sabotaza koje se sastoje u uništenju ili oštećenju kompjutera i drugih uređaja za obradu podataka u okviru kompjuterskih sistema, ili brisanju, mijenjanju, odnosno sprečavanju korištenja informacija sadržanih u memoriji informatičkih uređaja. Najčešći vidovi kompjuterske sabotaže su oni koji djeluju destruktivno na operativno-informatičke sisteme, i to prije svega na one koji imaju funkciju čuvanja podataka. Tehnike i sredstva djelovanja terorista postaju sve savremeniji, što znači da oni s udaljenog i skrivenog mjesta na planeti, uz jako malo uloženog fizičkog truda i, nerijetko, bez razrađene strategije kretanja, koja u ovakvim situacijama uopće nije potrebna, izvršavaju krađu, manipulaciju ili uništavanje povjerljivih podataka državnih institucija “jednostavnim” upadom u kompjuterski sistem. Pripadnici mnogih terorističkih organizacija u svijetu sve više ostavljaju puške i granate u korist sredstava i ciljeva koji se postižu primjenom visoke tehnologije, tako da danas vrlo otvoreno možemo govoriti o postojanju realne opasnosti da informatički resursi, a posebno globalne informatičke mreže, postanu veoma efikasno sredstvo u rukama terorista, omogućavajući im načine djelovanja o kojima ranije nisu mogli ni da sanjaju.

Planetarna primjena visokih tehnologija je umnogome doprinijela globalnosti ljudskih odnosa, povećanju međuovisnosti i razmjene širom svijeta, istovremeno njegujući kod ljudi sve veću svijest o sve dubljim vezama između lokalnog i udaljenog. Postavljajući stvari obrnuto, planetarna primjena visokih tehnologija prisutna je upravo zbog procesa globalizacije, što predstavlja odista pozitivan pomak u razvoju ljudskog društva, ako izuzmemo njihovu sve veću zloupotrebu. Da je informatička infrastruktura zahvalna meta terorističkih organizacija, pokazala je 1997. godine Irska republikanska armija (IRA) kada je, prema nekim izvorima, šokirala

englesku javnost upućivanjem prijetnje da će, pored bombi, atentata i drugih oblika terorističkih djela, početi koristiti elektronske napade na poslovne i vladine kompjuterske sisteme.

Ideologijski i vjerski terorizam je karakterističan po upotrebi odnosno zloupotrebi civilnih prijevoznih sredstava i uzimanju talaca. U ovome kontekstu značajno je spomenuti napad na mirotvorce Ujedinjenih naroda u Bejrutu 1983. godine. Što se tiče upotrebe metoda autobombe, navest ćemo primjere iz 1996. godine protiv američkih vojnih rezidencija u Saudijskoj Arabiji te iz 1998. godine protiv američkih ambasada u Najrobiju i Dar es-Salaamu. Ni bombaški napadi na željeznički transport nisu strani današnjem čovjeku. Tako je napad na madridsku željeznicu 2004. godine opisan kao najveća dosadašnja teroristička aktivnost koja je izvedena na evropskome tlu.

Dva teroristička napada na metroe ostat će upisana u anale historije terorizma. Prvi veći teroristički napad desio se 20. marta 1995. godine kada su pripadnici Vrhovne istine (terorističke organizacije iz Japana) u nekoliko tokijskih podzemnih stanica oslobodili nervni otrov sarin. Tom prilikom smrtno je stradalo 12 osoba, dok je preko 5.500 ljudi povrijeđeno. Drugi napad desio se na tlu Evrope kada su eksplodirale bombe u nekoliko podzemnih stanica u Londonu. To se dogodilo 7. jula 2005. godine, samo dan nakon što je Međunarodni olimpijski odbor Londonu povjerio organizaciju Ljetnih olimpijskih igara 2012. godine.

Međutim, zanimljivo je pratiti oblike razvoja terorističkih aktivnosti koje se odvijaju korištenjem civilnih zrakoplova. Ciljevi korištenja civilnih zrakoplova u terorističkoj praksi mogu se, kroz vrlo kratku historiju, podijeliti u tri faze: u *prvoj fazi* teroristi su koristili zrakoplove samo za otmice, gdje je gubitak ljudskih života bio sporadičan. Otmice zrakoplova imale su za cilj skretanje u neku državu radi dobivanja političkog azila, zatim da se iznudi oslobađanje uhićenika u nekoj državi, ili je cilj bio provesti sabotazu na otetom zrakoplovu. Ovakve otmice su bile učestale posebno nakon 1970. godine. U *drugoj fazi* već dolazi do masovnog gubljenja nevinih ljudskih života kada teroristi počinju prisilno obrušavati putničke zrakoplove. Poznati su slučajevi pada putničkog zrakoplova TWA 1974. godine, kada je letio iznad Krf. Iz 1988. godine svjetskoj

javnosti je poznat pad PAN AM-a u Lockerbieju u južnoj Škotskoj, dok u 1989. godini dolazi do pada zrakoplova UTA-e na letu iznad Čada. *Treća faza* je počela ne tako davno, kada su teroristi počeli transformirati civilne zrakoplove u devastirajuća oružja kojima su pogađali svoje krajnje mete i postizali odnosno ne postizali svoje ciljeve. Zbilo se to 11. septembra 2001. godine, kada je devetnaest muškaraca, uglavnom iz Saudijske Arabije, otelo četiri putnička zrakoplova na unutrašnjim letovima između američkih gradova, preuzeli upravljanje letjelicama i dvije zabili u tornjeve Svjetskog trgovačkog centra u New Yorku, jednu u sjedište američkog ministarstva odbrane u Washingtonu (Pentagon), dok se četvrta, umjesto na zgradu američkog Kongresa, srušila na polje u saveznoj američkoj državi Pennsylvania, navodno nakon borbe između otmičara i putnika. Procjenjuje se da je u tim napadima poginulo oko 3.000 ljudi.

Svaka država danas zadržava pravo da odluči o tome da li će neutralizirati zrakoplov koji predstavlja izravnu prijetnju vojnim ili civilnim metama koje su locirane i nalaze se pod jurisdikcijom odnosno države. Tako je britanska vlada donijela odluku nedugo nakon 11. septembra 2001. godine da zatvori svoj zračni prostor, pritom izdajući naređenja vojnim snagama Velike Britanije da odvrate i, u konačnoj liniji, sruše sve ono što predstavlja prijetnju u velikobritanskom zračnom prostoru. Kao pravni osnov eventualnom rušenju civilnih zrakoplova, koji predstavljaju sredstva izvršenja djela terorizma, bio je u članu 51 Povelje Ujedinjenih naroda koji glasi: *Ništa u ovoj Povelji ne dira u prirodno pravo na individualnu ili kolektivnu samoodbranu u slučaju oružanog napada na nekog člana Ujedinjenih naroda sve dok Vijeće sigurnosti ne poduzme mjere potrebne za održavanje međunarodnog mira i sigurnosti. Mjere koje članovi poduzmu u ostvarenju prava na samoodbranu odmah se dojavljuju Vijeću sigurnosti i nipošto ne diraju u ovlasti i dužnosti Vijeća sigurnosti da na osnovu ove Povelje djeluje u svako doba na način koji smatra potrebnim za održanje ili uspostavu međunarodnog mira i sigurnosti.* Sa stanovišta međunarodnog prava, upotreba sile protiv otegotog civilnog zrakoplova traži striktno ispitivanje aplikacije postojećeg pravnog osnova. Pored ovoga, zahtijeva se vrlo stroga i primjerena upotreba ograničenja, kao što je proporcionalnost napada i (samo)odbrane, te nužnost vojne reakcije

napadnute države. U nauci i sve prisutnijoj praksi međunarodnoga prava prisutno je stajalište da se državama dozvoljava da vojnom akcijom spriječe odnosno odbace od svoje teritorije bilo koji teroristički čin ako on, na izravan način, ugrožava njezinu nacionalnu sigurnost. Nadalje, obim državne vojne akcije mora biti, kako je ranije navedeno, strogo ograničen proporcionalnošću i nužnošću. Međutim, spomenimo na ovome mjestu dopunjeni član 3 Čikaške konvencije o civilnom zrakoplovstvu iz 1944. godine. Član 3bis propisuje da se svaka država mora uzdržati od upotrebe oružja protiv civilnih zrakoplova u letu. Država mora opasni zrakoplov ‘natjerati’ da se prizemlji u najbližu zračnu luku ili ga provesti do državne granice kako bi odnosni zrakoplov napustio zračni prostor države čiju sigurnost ugrožava. Ako ovo pravno pravilo jedne međunarodne konvencije apliciramo na praksu, može se na izravan način postaviti pitanje da li je teroristički napad dva civilna zrakoplova na zgrade blizance Svjetskog trgovačkog centra bio vojni napad na Sjedinjene Američke Države i da li su zadovoljeni svi uvjeti iz člana 51 Povelje Ujedinjenih naroda. Da li su Sjedinjene Američke Države imale pravo, da je teroristički plan na vrijeme otkriven, upotrijebiti dozvoljenu silu i srušiti navedene zrakoplove u letu, prije nego što su došli do svojih meta, imajući istodobno u vidu da član 3bis spomenute Čikaške konvencije uopće ne govori o mogućnosti “rušenja” civilnih zrakoplova.

Ovdje je značajno navesti i Rezoluciju Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda broj 1368 koja je donesena samo dan nakon napada, dakle 12. septembra 2001. godine, u kojoj je Vijeće sigurnosti prepoznalo pravo na kolektivnu samoodbranu te izrazilo svoju spremnost da se poduzmu sve neophodne mjere kako bi se otklonila prijetnja međunarodnom miru i sigurnosti. Također je osobito važna i Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda broj 1373 od 28. septembra 2001. godine, kojom je Vijeće sigurnosti nametnulo svim državama obavezu da u okviru svojih pravnih sistema poduzimaju mjere za sprečavanje i suzbijanje terorizma. Konkretnije promatrano, a u svezi s navedenim, obznanjena je i sljedeća sumnja – da li je spomenuti teroristički napad na Sjedinjene Američke Države mogao postati prijetnja međunarodnom miru i sigurnosti prema članu 40 Povelje Ujedinjenih naroda, čime bi se širom otvorila vrata

za primjenu člana 42 Povelje, odnosno za poduzimanje akcije koja je potrebna radi uspostavljanja ili održavanja mira i sigurnosti?

No, neće se moći tako lako prijeći na drugu temu dok se iz kvazi-Pandorine kutije ne izvadi još jedna sumnja – koliko je potrebno vremena da bi se iz napada prešlo u protunapad, u našem slučaju na samoodbranu? Naime, uzimajući u obzir da su Sjedinjene Američke Države napale Afganistan *mjesec dana* nakon napada na New York i Washington D.C., sve su glasnije tvrdnje o postojanju rigidne aplikacije zakasnjele i apsolutno neproporcionalne samo-odbrane? Da li “moderna” samoodbrana, odnosno samoodbrana novijega datuma, podrazumijeva *stand by* od nekoliko mjeseci za svrhe adekvatne pripreme kako bi se izveo sofisticirani protunapad na izravnog počinitelja, a sve pod plaštom samoodbrane? Pojedini teoretičari i praktičari, namjeravajući opravdati protunapad Sjedinjenih Američkih Država na Afganistan, tvrde da je napad Al-Qaede na Sjedinjene Američke Države trajao kontinuirano, odnosno da je prijetnja za napad američkog tla bila *kontinuirano* prisutna. Dakle, u prethodnoj rečenici prikazana je američka međunarodno-pravna osnova napada na Afganistan.

Poznata je praksa Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda određivanja mjera ekonomskih sankcija prema onim državama za koje postoji opravdana sumnja da potiču međunarodni terorizam, odnosno da pružaju utočište međunarodnim teroristima. Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda je tako isključilo Libiju iz međunarodnog zračnog prometa kada je ona odbila izručiti dvije osobe osumnjičene za rušenje američkog putničkog zrakoplova kod Lockerbieja u južnoj Škotskoj. Međutim, kada je 1999. godine Libija izručila osumnjičene osobe, Vijeće sigurnosti je ukinulo nametnute sankcije.

### **Bosna i Hercegovina i međunarodni terorizam**

I naša država se 2002. godine na velika vrata uključuje u ‘borbu’ protiv međunarodnog terorizma. Ilustrativni primjer je svakako takozvana alžirska skupina. Naime, šest bosanskohercegovačkih naturaliziranih državljana, osumnjičenih da su planirali napad na Ambasadu Sjedinjenih Američkih Država u Sarajevu, uhićeno je od pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova FBiH 2001. godine.

Kao posljedica ovih događanja, ambasade Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država su u oktobru 2001. godine bile nakratko zatvorene. Protiv uhićenika nisu bile podignute ni krivične prijave, a ni optužnice za krivično djelo terorizma, a nedugo zatim dolazi i do oduzimanja njihova bosanskohercegovačkoga državljanstva. Vrhovni sud Federacije BiH 17. januara 2002. godine donosi rješenje o ukidanju pritvora za šest osumnjičenika jer nisu postojali relevantni dokazi o podizanju optužnice. Međutim, samo dvanaest sati nakon puštanja iz pritvora, a pod vidnim međunarodnim pritiskom, takozvana alžirska skupina je deportirana na *Guantanamo Bay* na Kubi, u američku vojnu bazu. Cinično je nejasan njihov pravni status, pa je i nejasno koju riječ upotrijebiti za određivanje njihovog trenutnog pravnog položaja. Radi li se o pritvorenicima koji čekaju sudski postupak, o zatvorenicima koji odslužuju kaznu zatvora, ili je pak riječ o zatočenicima iz logora. Vlada Sjedinjenih Američkih Država je navodno ponudila Vijeću ministara Bosne i Hercegovine uvjerljive indicije da pripadnici spomenute alžirske skupine mogu osigurati relevantne informacije za međunarodnu borbu protiv terorizma. Decembarskim dolaskom trojice građana Bosne i Hercegovine koji su bespravno bili deportirani u zloglasni logor Guantanamo prekida se višegodišnja protupravna tortura nevinih bosanskohercegovačkih državljana, a nadati se da se ona neće nastaviti u Bosni i Hercegovini, nego da će se ova zemlja potruditi ispraviti nepravdu koju je učinila ovim ljudima zarad međunarodne 'borbe protiv terorizma'. Ovo je prilika da institucije bosanskohercegovačkog sistema kroz postupke naknade materijalne i nematerijalne štete bespravno deportiranim građanima pokažu svoju svrsishodnost. Jedno od osnovnih načela univerzalnog, prirodnog prava, *ius naturale*, jest u vladavini prava i pravnoj sigurnosti svih građana. Navedeni primjer eklatantno pokazuje da zaštita i poštivanje ljudskih prava nisu primarni cilj državnih organa kada se na tronu vodi ljuta borba protiv svih oblika terorističkih aktivnosti.

S druge strane, može se konstatirati da Bosna i Hercegovina ima vrlo precizne normativne pretpostavke da se relativno spremno uključi u međunarodnu borbu protiv državnog, nedržavnog i protudržavnog terorizma. Međutim, ne može se očekivati da države rade izolirano jedna od druge u borbi protiv ove globalne pošasti, jer

činjenica je da globalno zlo sa globalnim reperkusijama zahtijeva i globalni odgovor. Taj odgovor, prije svega, ne smije kasniti. Bitno je također istaći da će globalni odgovor protiv globalnog zla voditi ili još većoj međunarodnoj saradnji i međuovisnosti ili će značiti zastavljanje moćnog procesa globalizacije kao, kako kaže Manfred B. Steger, ‘ugnjetačke strukture globalnog aparthejda’.<sup>4</sup>

Postoji veći broj imperativnih aktivnosti koje Bosna i Hercegovina mora poduzeti u tom kontekstu. Tu spadaju poboljšanje monitoringa državne granice, pospješivanje regionalne saradnje u razmjeni informacija, povećanje pravne sigurnosti građana djelotvornijim radom pravosudnih institucija vlasti, reformiranje kaznene politike u dijelu koji se odnosi na povećanje krivičnih sankcija za krivična djela terorizma, poticanje saradnje s nevladinim sektorom u podizanju građanske svijesti o značaju prevencije i primarnog suzbijanja terorizma. Značajan pokazatelj velikog raspona zakonskih mogućnosti u borbi protiv terorizma je svakako i primjer direktive koju su ministri Evropske unije i Evropski parlament usvojili u decembru 2005. godine, a koja od operatera telekom usluga zahtijeva da zadrže podatke o prometu svojih klijenata u periodu do dvije godine. Upravo su se telefonske evidencije pokazale iznimno korisnim u praćenju počinitelja i osumnjičenih osoba u ovostoljetnim terorističkim napadima u Evropi.

U praktičnom smislu, Bosna i Hercegovina bi trebala odrediti odnosno definirati kritičnu infrastrukturu na svome tlu, u šta se ubrajaju i željeznice, mostovi, ključne prometnice, međunarodni aerodromi, zgrade diplomatsko-konzularnih predstavništava, vojni objekti te objekti državne vlasti. Donošenje operativno-taktičkog plana zaštite navedenih objekata, kao i uspostava „sistema ranog uzbunjivanja“ od krucijalne je važnosti za Bosnu i Hercegovinu, pri čemu bi se trebala slijediti inozemna iskustva. Važno je naglasiti i to da su se i entitetski nivoi vlasti već uključili u borbu protiv terorizma, a na osnovu Sporazuma o koordinaciji obavještajnih, sigurnosnih i policijskih aktivnosti koji je 2005. godine u Sarajevu potpisalo četrnaest nadležnih institucija vlasti. Taj sporazum predviđa osnivanje jedinstvenog koordinacionog tijela koje čine nadležne

---

<sup>4</sup> Manfred B. Steger, *Globalizacija*, Šahinpašić, Sarajevo, 2005, strana 133.

institucije na državnom i entitetskom nivou, a čiji je cilj aktivna borba za zaštitu sigurnosti i teritorijalnog suvereniteta Bosne i Hercegovine, uključujući i sve oblike teškog kriminala.

Međutim, na pitanje da li su bosanskohercegovačke institucije dovoljno efikasne u prevenciji i suzbijanju potencijalne terorističke prijetnje na našu zemlju, autentičan odgovor daje upravo situacija na terenu. Ta perspektiva otkriva mnogo otežavajućih okolnosti. Činjenica je da problemi u borbi protiv terorizma postoje svuda u svijetu, te da se opasnost od potencijalnih terorističkih napada permanentno povećava. Bosna i Hercegovina se geostrateški nalazi na politički osjetljivom području u Evropi, nalazeći se istovremeno na balkanskim rutama svih oblika organiziranog kriminala. Druga otežavajuća okolnost je trenutna ekonomsko-politička situacija u Bosni i Hercegovini, koja nije sjajna i koja može biti jedan od elemenata usporavanja razvoja kapaciteta u kontekstu antiterorističke borbe. Trenutna državna infrastruktura za borbu protiv terorizma je skromno razvijena. Za konkretnu realizaciju apstraktno zacrtanih aktivnosti (u šta se ubraja i formuliranje i donošenje državnih zakona) potrebni su i volja, odgovarajući kadrovski kapaciteti, finansijski resursi, ali i vrijeme za uhodavanje mehanizma koji je u mnogim segmentima još u povojima.

### **Terorizam, kršenje i zaštita ljudskih prava**

Međunarodna organizacija za zaštitu ljudskih prava *Amnesty International* je, primjerice, 2003. godine objavila svoj godišnji izvještaj u kojemu stoji da globalna 'borba' protiv terorizma dovodi do povećanog kršenja ljudskih prava te povećane nesigurnosti diljem svijeta. Sadašnja oligarhija velesila, koja kroz Ujedinjene narode i neke druge globalne političke organizacije nastoji proklamirati svoje partikularne interese, pokušavajući samo zaliječiti posljedice terorističkih napada, često vodeći protupravnu, neprimjerenu ili pogrešnu borbu, ne predstavlja rješenje.

S druge strane, teroristi se danas nastoje domoći oružja za masovno uništenje kako bi parirali svjetskim vojnim silama i ostvarivali ciljeve iz svoga idealističkog programa. Pretpostavka za takvo nešto je i sam proces globalizacije putem kojeg terorističke organi-

zacije žele ovladati globalnim financijskim tokovima. Istovremeno, svjetske vlade troše na milijarde funti kako bi ojačale svoje nacionalne programe borbe protiv terorizma, dok osnovni društveni problem odnosno osnovni uzroci terorizma nisu iskorijenjeni. Umjesto da vođe država razmotre korijene terorističkih ideja i aktivnosti, koji svakako imaju svoje pokretačke pogone u povećavanju globalnosti svijeta, oni grade 'utvrde' na svojim državnim granicama. Umjesto da se pokušaju istinski spoznati svi razlozi prvobitnog nezadovoljstva, koje se kasnije pretvara u razdirući bijes, izgleda da je mnogo lakše kontrolirati i izvoditi 'preventivne' oružane napade na države koje su označene zaštitnicama međunarodnog terorizma, dakle raditi na stvaranju globalne antiterorističke alijanse koja će besprijekorno funkcionirati u smislu da se svaki oružani napad ponosob legitimira pravom svake nacije na samoodbranu, pa bilo ona zakasnijela i po nekoliko mjeseci, odnosno preuranjena i po nekoliko godina. Napad Sjedinjenih Američkih Država na Irak 2003. godine predstavlja ilustrativni primjer *međunarodne borbe protiv terorizma* s primjesama moderne invazije i profinjenog imperijalizma kao posljedica globalizacije.

Ekonomski, politički i nacionalni globalizacijski interesi sve više imaju prednost pred zaštitom i očuvanjem temeljnih ljudskih prava i vrijednosti koje su zaštićene međunarodnim pravom. U svijetu se donose posebni zakoni koji se odnose na terorizam, odnosno konvencije kao međunarodnopravni dokumenti koji predstavljaju svojevrsni atak na ljudska prava i slobode u svijetu. Do danas je donijeto više od dvanaest međunarodnih konvencija, od kojih je većina stupila na pravnu snagu, koje se uglavnom odnose na otmice zrakoplova, držanje talaca, upotrebu eksplozivnih sredstava, te financiranje, planiranje i organiziranje djela terorizma. Države potpisnice ovih međunarodnih dokumenata su najčešće obavezne donijeti svoje zakone protiv terorizma ili bar međunarodnopravne odredbe utkati u postojeće krivične zakonike. Kao pozitivan produkt samita svjetskih lidera održanog u septembru 2005. godine je i Globalna protuteroristička strategija Ujedinjenih naroda, zajedno s Planom akcije, kao aneksom, koju je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih naroda u formi rezolucije 8. septembra 2006. godine i koja predstavlja takoreći jedinstveni globalni instrument koji bi trebao

poboljšati nacionalnu, regionalnu i međunarodnu borbu protiv svih oblika terorizma. Predstavlja li ovaj dokument konačnu svjetsku odlučnost da se unište njegovi korijeni u djelovanjima, odnosima i konstelacijama koji su došli s procesom globalizacije, te tako preveniraju buduće potencijalne terorističke aktivnosti, pokazat će nada-sve vrijeme koje je potrebno za uhadavanje globalnoga antiterorističkoga mehanizma.

Ne mogu a da se ne odam misli kako je osnovni produkt ovakvih pravnih dokumenata sve veće povećavanje jaza između bogatih i siromašnih, kulturnopolitičkog uništavanja malih nacija i njihovih privrednih društava, uništavanje konkurencije, te naposljetku i uništavanje životne okoline. Svjesno ili nesvjesno se stvaraju supranacionalne izvještačene tvorevine, najbolje nacije, najbolje države, najbolje državnopravno uređenje, najbolja unutrašnja zakonodavstva, najbolje kazne, najbolja mišljenja. Sofisticirani imperijalizam, zarad kontrole u svijetu, postaje makijavelističko sredstvo dolaska do cilja.

Vratimo se ponovno na takozvanu alžirsku skupinu i postavimo si pitanje: da li je njihova deportacija značila kršenje osnovnih ljudskih prava? Da li Sjedinjene Američke Države krše međunarodnopravne dokumente o ljudskim pravima držeći zatvorenike u *Guantanamo Bayu* na Kubi bez podignutih optužnica i bez suđenja? Da li sredstva koja su američki vojnici koristili u iračkom zatvoru *Abu Ghraib* predstavljaju način na koji se vodi uspješna borba protiv terorizma? Da li četrdeset godina izraelske okupacije Zapadne obale i pojasa Gaze, te nedavno podizanje izraelskog zida u Palestini, koje je, istina, proglašeno protupravnim, i to Savjetodavnim mišljenjem Međunarodnog suda pravde u Haagu o *pravnim posljedicama konstrukcije zida na okupiranoj palestinskoj teritoriji* 9. jula 2004. godine, predstavljaju primjer svekolike i istinske borbe protiv terorističkog zla?

### **Zaključna razmatranja**

Pravila međunarodnog prava po pitanju terorizma konstantno se mijenjaju, a moć, kontrola i vlast su poluge za stvaranje zakonitog i amoralnog globalnog svjetskog poretka sa snažnim partikularnim interesima, dok je briga za humane ciljeve i vrijednosti, koje prokla-

miraju svi međunarodni dokumenti o ljudskim pravima i uglavnom ustavi svih zemalja, uključujući ovdje i države nositelje globalizacije, naprosto izostala. Današnja globalizacija, kako to, primjerice, navodi Ćazim Sadiković, 'nije i globalizacija humanih vrijednosti', niti osnovnih 'principa slobode, demokratije i vladavine prava'<sup>5</sup>. Na sceni je tako sveprisutan disparitet između brige o vlastitoj državi i brige o izgledu i budućnosti svjetskog društva. Velesile, proširujući prostor svoje efektivne moći, uništavaju pozitivne humane vrijednosti čovječanstva. Neutažena želja za sve većim profitom, partikularni ekonomski interesi i briga samo za svoju naciju u današnjem međunarodnom svijetu očigledno, iz dana u dan, nesvjesno stvara pogodno tlo za partikularne odgovore. Jer, što je veći partikularni interes, to je veći partikularni odgovor. A partikularni odgovor sa, dodat ćemo, univerzalnom porukom predstavljen je vrlo pogubno u međunarodnom terorizmu. Na kraju je potrebno istaknuti da što je veći partikularni interes jedne nacije ili skupine zemalja to su snažnije terorističke ćelije globalnoga društva.

Nećemo si na ovome mjestu postavljati pitanja da li su ljudi uopće bili spremni, odnosno da li su spremno dočekali globalne društvene promjene. Bez sumnje, događaji od 11. septembra unijeli su neočekivan potres u borbu oko značenja, oblika i pravca globalizacije. Da bi izbjegli da se globalna nejednakost popne do razina koje bukvalno osiguravaju regrute za međunarodni terorizam, proces globalizacije mora duboko porinuti u reformu koja će se ostvarivati kroz sredstvo za postepeno utihnjavanje negativnih konsekvenci ovog procesa. To sredstvo za smirivanje svjetskih duhova moći i oružja neophodno je tražiti u diplomaciji. Povratak diplomaciji, kao vještini pregovaranja u miru, vještini pozitivnoga predstavljanja svoje države i nacije, vještini rješavanja konfliktnih situacija i kriznih žarišta u svijetu, vještini razumijevanja i tolerancije u svom najopćenitijem značenju, nužan je više nego ikada ranije. Ova vještina, čije pozitivne karakteristike polako umiru, jer se u posljednjim decenijama nije koristila za promicanje pozitivnih ljudskih vrijednosti, treba ponovno naći svoje respektabilno mjesto nakon što se uzroci terorizma u svijetu uklone i saniraju.

---

<sup>5</sup> Ćazim Sadiković, *Ljudska prava na udaru globalizacije*, str. 23.

## Literatura

1. Čikaška konvencija o međunarodnom civilnom zrakoplovstvu iz 1944.
2. Deklaracija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija iz 1970.
3. Godišnji izvještaj međunarodne organizacije *Amnesty International* za 2003.
4. Povelja Ujedinjenih nacija iz 1945.
5. Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1368 (2001) od 12. septembra 2001.
6. Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1373 (2001) od 28. septembra 2001.
7. Antonio Kaseze, *Međunarodno krivično pravo*, prevod: Obrad Račić, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.
8. Bakir Alispahić, *Terorizam, šta je to*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007.
9. Charles Townshend, *Terrorism, A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford, 2002.
10. Čazim Sadiković, *Ljudska prava na udaru globalizacije*, Centar za sigurnosne studije – BiH, Sarajevo, 2006.
11. Manfred B. Steger, *Globalizacija*, Šahinpašić, Sarajevo, 2005.
12. Malcolm N. Shaw, *International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
13. Philippe Sands, *Lawless World*, Penguin Books, London, 2006.
14. Tarcisio Gazzini, *The Changing Rules on the Use of Force in International Law*, Manchester University Press, Manchester, 2005.
15. Vladimir Đ. Degan i Berislav Pavišić, *Međunarodno kazneno pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2005.